

Сучасний стан та перспективи соціально-економічного розвитку аграрних підприємств Львівщини

Проведено оцінку та аналіз основних економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області. Досліджено стан показників діяльності сільськогосподарських підприємств, проаналізовано економічні та соціальні показники розвитку аграрних підприємств.

Ключові слова: рентабельність, соціально-економічний розвиток, сільськогосподарські підприємства.

В умовах кризи аграрний сектор економіки відіграє особливу роль у соціальному та економічному житті України, адже саме в сільському господарстві працює 18% населення, виробляється 18% ВВП та формується 60% фонду споживання. Відомо, що агропромисловий комплекс є основою забезпечення продовольчої безпеки країни. Внаслідок проведення багатьох трансформаційних процесів у сільському господарстві погіршуються як кількісні, так і якісні показники діяльності аграрних підприємств: зменшується кількість працюючих, знижується якість матеріально-технічного забезпечення, нераціонально використовуються землі сільськогосподарського призначення, що відповідно негативно впливає на стан життя сільського населення. Тому тема забезпечення соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств у Львівській області є надзвичайно актуальною та потребує детального дослідження.

Проблемами дослідження діяльності та розвитку аграрних підприємств уже тривалий час займаються вчені-науковці: В. Андрійчук, В. Алексійчук, В. Вітвіцький, М. Зубець, В. Мерсель-Веселяк, П. Саблук, В. Юрчишин та багато інших. Проте дана проблематика ще досконало не вивчена, тому потребує подальшого дослідження.

Сільське господарство забезпечує населення Львівщини продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Аграрний сектор економіки області посідає 4 місце слідом за промисловістю, транспортом, зв'язком та торгівлею. Частка сільського господарства у загальнообласній валовій доданій вартості складає 10%. В аграрному секторі Львівщини працює 16% зайнятого населення, а в усіх категоріях господарств області на 2,8% сільськогосподарських угідь створюється 4,3% валової продукції сільського господарства від її загального обсягу в Україні [6].

Львівщина є привабливим осередком для ведення сільського господарства. Вона розташована у межах лісостепової та гірської зони Карпат і оточена територією, якою пролягають міжнародні комунікаційні мережі, що сполучають Україну з Румунією, Польщею, Словаччиною та Угорщиною. У цій області є все для того, щоб сільськогосподарські підприємства мали можливість розвиватися та процвітати: родючі землі, працьовиті люди, вдале місце розташування та сприятливий клімат. Але, незважаючи на це, кількість агроформувань постійно змінюється. Так упродовж 2000–2009 рр. кількість сільгоспідприємств скоротилася на 393 од., або на 63%. Така тенденція пов'язана в основному з банкрутством багатьох великих підприємств, які функціонували у сільській місцевості, неефективною діяльністю діючих та занепадом земель сільськогосподарського призначення. З даних табл. 1 видно, що впродовж 2009 р. з усіх діючих сільгоспідприємств менше половини

є прибутковими (101 од.), а збитковими є більша половина 123 од. Важливо зазначити, що в 2009 р. із загальної кількості сільськогосподарських підприємств області 123 (87,8%), отримали збиток від реалізації продукції 106361,1 тис. грн. і тільки 101 (56,3%) отримали прибуток у розмірі 357578,4 тис. грн. Така ситуація вказує на відсутність процесу розширеного відтворення. Якщо проаналізувати площу сільськогосподарських угідь, то їх розміри у 2009 р. порівняно з 2008 р. зменшилися на 13,4 тис. га, або на 8,8% (табл. 1).

Слід врахувати, що виробництво більшості видів продукції рослинництва виготовляється господарствами населення, адже в їх розпорядженні перебуває більша половина посівних площ (58%). У 2009 р. частка господарств населення у виробництві продукції рослинництва становила: зернових культур – 43,3%, цукрових буряків (фабричних) – 11,2%, картоплі – 96,4%, овочів – 95,2%, плодоягідних культур – 98,7%.

Оцінка стану агроформувань за окремими формами господарювання за період 2008–2009 рр. показала, що в області найефективніше працюють фермерські господарства, адже частка збиткових серед прибуткових підприємств є найменшою 2,05%, тоді як ця частка серед сільськогосподарських підприємств складає 17,89%. Проведений аналіз є яскравим свідченням того, що фермерство у Львівській області розвивається набагато швидшими темпами, ніж відбувається розвиток сільськогосподарських підприємств.

Індекс обсягів валової продукції сільськогосподарських підприємств в області за 2009 р. порівняно з 2008 р. (у порівняльних цінах 2005 р.) становив 102,4% (за 2008 р. – 100,2%). Також впродовж 2009 р. відбулося збільшення обсягу продукції сільськогосподарських підприємств на 12,5% (за 2008 р. – на 37,9%), а в господарствах населення навпаки спостерігається зменшення на 0,4% (за 2008 р. – на 6,9%). Загальний обсяг реалізації сільськогосподарськими підприємствами Львівської області власно виготовленої продукції за 2009 р. порівняно з 2008 р. збільшився на 29,5%, у тому числі продукції рослинництва – на 48,3%, продукції тваринництва – на 7,8%. Частка продукції рослинництва у загальній вартості реалізованої продукції склала 61,4%, тваринництва – 38,6% (у 2008 р. – відповідно 53,6% та 46,6%) [1].

Рівень рентабельності від реалізації сільськогосподарської продукції у 2009 р. (19,3%) порівняно з 2005 р. (7,9%) збільшився на 11,4%. Зросла рентабельність зернових культур на 10,5%, овочів – на 6% та м'яса ВРХ – на 7,4%. Але, незважаючи на зростання загальної частки рентабельності, за багатьма видами продукції рентабельність зменшується: картоплі – на 27,9%, свиней – 17,5%, птиці – 2,2%, яєць – 7,2%, молока – на 2,5% (табл. 2). Позитивним у роботі сільськогосподарських підприємств області у 2009 р. було те, що відбулося зростання виробництва м'яса за рахунок збільшення загального обсягу реалізації худоби та птиці на забій (на 7,6 тис. тонн, або на 14,4%). Сільськогосподарські підприємства збільшили виробництво молока (на 5,9%), хоча їх частка становить усього 3,7% від загального обсягу виготовлення молока по області, тому їм не вдалося покрити зменшення, що допустили господарства населення.

Соціально-економічний розвиток дає можливість кожному аграрному підприємству здійснювати ефективну господарську діяльність, орієнтовану в першу чергу на отримання якомога більшого прибутку. Соціально-економічні відносини аграрного підприємства – це задоволення соціальних потреб та інтересів своїх працівників. Також соціально-економічні відносини на підприємстві повинні збалансовувати співвідношення між соціальною захищеністю та економічною ефективністю. Відповідно до того, як аграрне підприємство побудує свої соціально-економічні відносини, залежатиме ефективність його трудової та виробничої діяльності.

Таблиця 1

Характеристика показників діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області за формами господарювання.*

Показники	У тому числі													
	Сільськогосподарські підприємства		Недержавні		Господарські товариства		Приватні (включаючи фермерські)		Виробничі кооперативи		Інші		Державні	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Кількість підприємств, од.	225	231	219	225	116	118	100	101	1	2	4	2	6	6
Кількість підприємств, од.	98	101	97	99	45	48	50	48	1	2	1	1	1	2
Одержано прибутку, тис. грн.	310571,3	357578,4	310549,3	357569,2	290963,3	317737,3	19214,7	39647,7	368,8	73,6	2,7	110,6	22	9,2
Кількість збиткових підприємств, одиниць	122	123	117	119	69	67	47	49	-	-	-	3	5	4
Одержано збитку, тис. грн.	113628,9	106361,1	111391	105379,3	102027,4	90741,3	9356,6	13416,9	-	-	-	407	447,6	245,5
Середньооблікова чисельність працівників зайнятих у сільськогосподарстві, осіб	9187	8275	8946	8033	5923	5186	2768	2446	223	217	32	184	241	242
У т. ч., у рослинництві	5685	4988	5560	4860	3887	3345	1545	1388	8	96	30	31	125	128
тваринництві	502	3287	3386	3173	2036	1841	1223	1058	125	96	2	31	116	128
Сільськогосподарські угіддя, тис. га.	195,1	208,5	186,2	199,6	118	131,2	65,2	65,4	2,9	3	0,1	0,1	8,9	8,9

* За даними Головного управління статистики у Львівській області.

Таблиця 2

Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва у аграрних підприємствах Львівської області*

Вид виробництва	Роки					2009 р. до 2005 р., +, -
	2005	2006	2007	2008	2009	
Зерно	2,4	-4,7	53,6	58,1	12,9	+10,5
Цукрові буряки	-15,3	8,9	4,1	3,3	101,0	-85,7
Картопля	4,8	46,0	39,4	-41,1	-23,1	-27,9
Овочі	39,9	32,5	34,9	102,73	45,9	+6
М'ясо ВРХ	-34,9	-46,1	-46,6	-24,4	-27,5	+7,4
Свиней	-21,5	-38,0	-18,0	22,8	4,0	-17,5
Птиці	13,1	4,6	-5,5	-0,1	-15,3	-2,2
Яєць				-21,3	-7,2	-7,2
Молоко	8,0	0,6	7,2	9,4	5,5	-2,5

* Головне управління статистики у Львівській області.

Загалом по області у сільськогосподарському виробництві задіяно 13,7% працівників України. Негативною тенденцією є те, що з кожним роком кількість працюючих у сільському господарстві скорочується (у 2009 р. порівняно з 2008 р. скорочення відбулося на 912 осіб або на 10%). Фонд заробітної плати працівників відповідної галузі становить 177,4 млн. грн. Слід зазначити, що впродовж 2008 р. відбувалося зростання рівня середньомісячної заробітної плати працівникам, що працюють у сільському господарстві. За січень–листопад 2008 р. вона в середньому складала 1057 грн., відповідно до початку року відбулося збільшення на 67,6%. У 2009 р. середньомісячна заробітна плата у сільськогосподарському виробництві області зросла на 15,4% і досягла рівня 1230 грн. Серед усіх областей України Львівщина за рівнем середньомісячної заробітної плати посідає дев'яте місце.

Станом на 1 січня 2010 р. заборгованість із виплати заробітної плати по трьох типах сільськогосподарських підприємств склала 1814 тис. грн. – це порівняно з початком 2009 р. на 719,2 тис. грн., або на 28,4% менше. На економічно активних підприємствах області заборгованість із виплати заробітної плати склала 813,9 тис. грн., що на 508,7 тис. грн., або на 38,5% менше порівняно з початком 2009 р. [6].

Але, незважаючи на позитивні зрушення у піднятті доходів, сільськогосподарські підприємства не забезпечують необхідних умов праці своїм працівникам, що негативно впливає на якість життя людей на селі. Часто багато аграрників працює за принципом раціоналізації. Керівник заплатить більше уже працюючому працівнику відповідно за більший об'єм роботи, ніж найме на роботу нового. Тому якість роботи знижується, що негативно впливає на показники діяльності сільськогосподарського підприємства загалом. Динаміка чисельності працівників, що працюють у сільськогосподарських підприємствах показує, що в зв'язку із погіршенням соціально-економічного становища сільських територій їх кількість скорочується щорічно. За період 1995–2009 рр. вона скоротилася на 101006 осіб, або на 92,43% (рис. 1).

На наш погляд, ключовою основою соціального розвитку на аграрному підприємстві повинна бути: соціальна справедливість, матеріальна відповідальність, мотивація праці, удосконалення соціальної інфраструктури села (розвиток системи освіти, культури, медицини, покращення умов проживання).

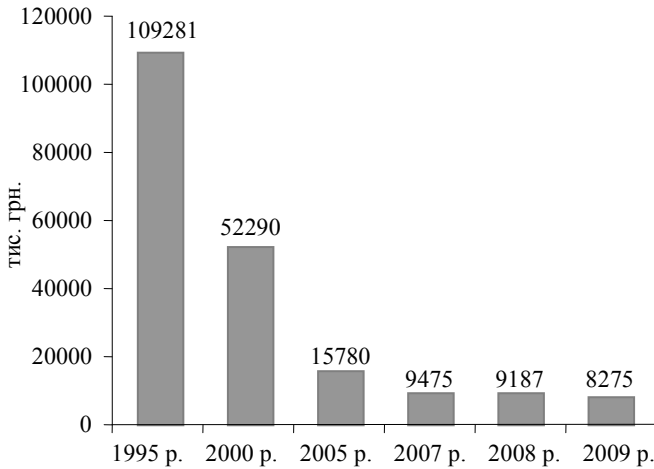

Рис. 1 Динаміка чисельності працівників задіяних у сільськогосподарських підприємствах Львівщини

Покращення роботи агропідприємства у плані соціального забезпечення працівників можливе, на наш погляд, шляхом застосування принципу системності. Суть даного поняття полягає в тому, що кожен керівник, розпочинаючи роботу підприємства, в першу чергу повинен застосувати системний підхід до забезпечення працівників безпечним робочим місцем, відповідною заробітною платою.

Основною проблемою, з якою стикаються сільськогосподарські виробники, за результатами досліджень,

є недосконала система оподаткування. Також, починаючи з 90-х р., значно знижується експорт, що спричиняє перевагу іноземному імпорту та обмежує можливості вітчизняного товаровиробника. Результатом світової фінансово-економічної кризи та недбалості українських владних структур є занепад експорту (український виробник є неконкурентним на ринку сільськогосподарської продукції) та очікуваний значний спад економіки. Слід зазначити, що в Україні характерне найвище зростання цін на продовольство порівняно з країнами СНД. Характерним та проблематичним для української економіки є те, що формування цін на споживчі товари (продукти харчування) визначає уже не вартість сировини, а оптова і роздрібна торгівля та переробна галузь.

Досить часто агровиробники припиняють або знижують якість випуску продукції через неможливість сплачувати високі податки. А державні органи влади, хоч і вживають антикризові заходи та встановлюють спеціальні податкові режими, але це не завжди позитивно впливає на якість роботи сільськогосподарських підприємств. Навпаки, часто така політика призводить сільськогосподарські підприємства до банкрутства.

Важливою проблемою, що заторкнула галузь сільського господарства, є зменшення частки українських чорноземів, придатних для робіт сільськогосподарського призначення. В основному це пов'язано з тим, що значна частина земель переходить у пряме розпорядження промислових підприємств та створення на землях сільськогосподарського призначення населених пунктів. Така тенденція є вкрай загрозливою та потребує негайного вирішення з боку державних органів влади.

Світова практика та численні дослідження показують, що розвиток великих сільгоспідприємств саме у сільській місцевості є дуже успішним та приносить високі прибутки. Такий досвід надзвичайно корисний для аграріїв України. Аграрне підприємство, працюючи на селі, здатне не лише підвищувати рівень життя сільських жителів, але й позитивно впливати на підвищення показників діяльності інших галузей економіки, зростання рівня зайнятості на селі, соціально стабільність держави.

Основними проблемами, що гальмують соціально-економічний розвиток сільськогосподарських підприємств Львівщини, є:

- малорозвинена інфраструктура агропромислового комплексу області (погані дорожні сполучення та засоби зв'язку, особливо у віддалених районах);
- відсутність контролю з боку місцевої влади за дешевим зарубіжним імпортом і зростання його питомої ваги на ринку сільськогосподарської продукції;
- зростання частки неприбуткових та неплатоспроможних сільськогосподарських підприємств;
- несвоечасність оплати кредитної заборгованості багатьма агропідприємствами;
- швидка зношеність матеріалів та техніки сільськогосподарського призначення;
- недосконалість системи комплексної підготовки та перепідготовки професійних кадрів для сільськогосподарської роботи (як керівного складу, так і робочого класу);
- небезпечне погіршення екологічного становища в області та практично відсутність радикальних дій щодо його покращення;
- незбалансована податкова політика місцевих органів влади;
- невирішене земельне питання та питання орендної плати на землю;
- постійне зростання цін на бензин, засоби захисту, мінеральні добрива та ін.

Важливо зазначити, що вагомі кроки на шляху до вирішення деяких проблем в області уже зроблено. Головне управління агропромислового розвитку Львівської ОДА розробило Програму підтримки розвитку тваринництва, на реалізацію якої у 2010 р. було виділено 3,75 млн. грн. Кошти були направлені на реконструкцію тваринницьких приміщень, закупівлю племінних (генетичних) ресурсів, здешевлення штучного запліднення в особистих селянських господарствах, дотації особистим селянським господарствам за утримання чотирьох і більше корів, здешевлення закупівлі техніки та обладнання для особистих селянських господарств, які утримують трьох і більше корів. Подібну програму розроблено і на 2011 р.

Для того, щоб результативно вирішувати проблеми, які заторкнули галузь сільського господарства, в області необхідно запровадити злагоджену та ефективну систему розвитку сільської інфраструктури (освіти, культури, медицини), підвищення рівня кваліфікації працівників та застосування багатофункціональної моделі розвитку українського села. Місцеві органи влади для розвитку сільського господарства могли б застосовувати принцип диверсифікації, дієві механізми створення якісних робочих місць для міського та сільського населення та підтримку економічної стабільності в області.

Зважаючи на неоднорідність рівнів та напрямів розвитку сільського господарства в області, особливості економічних та ґрунтово-кліматичних факторів сільськогосподарського виробництва, програми пріоритетних напрямів розвитку сільськогосподарських підприємств для держави, області, району необхідно розробляти індивідуально. На наш погляд, перспективними напрямами розвитку для сільськогосподарських підприємств Львівської області могли б стати інтенсивний розвиток системи землеробства, окремих видів тваринництва (розвиток племінної справи, впровадження канадського та датського проектів у молочному скотарстві, удосконалення обласної програми розвитку молочного скотарства), розвиток рослинництва (проведення хімічної меліорації ґрунтів на площі не менше 15 тис. га., впровадження сучасної технології обробітку ґрунту No-Till, перехід на сучасні енерго- та ресурсозберігаючі технології), розбудова оптових ринків продажу сільськогосподарської продукції (на прикладі ТзОВ «РСП Шувар»), налагодження тісної співпраці обласних органів влади із вітчизняними та іноземними інвесторами.

За останні роки становище сільськогосподарських підприємств Львівщини на ринку агропромислового виробництва є кризовим, існує загроза подальшого спаду. Важливою, на нашу думку, з боку місцевої влади могла б стати підтримка

сільськогосподарських підприємств у плані: удосконалення та розвитку цільових програм фінансування аграрного виробництва, пришвидшення процесу оформлення приватної власності на землю, контролю за охороною земель сільськогосподарського призначення, завершення реформувань земельних та майнових відносин власності, удосконалення системи орендних відносин на селі, пришвидшення розвитку інвестиційної політики, особливо у сфері матеріально-технологічного забезпечення агропромислового комплексу.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник Львівської області за 2009 рік : [стат. зб.] / Головне управління статистики у Львівській області. – Режим доступу : http://stat.lviv.ua/ukr/sr/announce_2009.php?id_news=2059.
2. Лендел М. А. Пріоритети відродження сільського господарства регіону в контексті реалізації програм соціально-економічного розвитку / М. А. Лендел // Науковий вісник Ужгородського університету. – Спецвип. 22. – Ч. 3. – С. 21-27. – (Серія Економіка).
3. Суміна І. Сучасний стан та проблеми розвитку АПК України / І. Суміна ; Київський інститут бізнесу та технологій // Вісник. – 2009. – Вип. 1(10). – С. 56-57.
4. Богач М. М. Ефективність сільського господарства та її вплив на величину доходів сільського населення / М. М. Богач // Вісник Львівського інституту економіки та туризму. – 2009. – №4. – С. 16-20.
5. Мегедин Н. Р. Засади організації соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств / Н. Р. Мегедин // Економіка АПК. – 2010. – №4. – С. 104–108.
6. Офіційний сайт Львівського управління статистики. – Режим доступу : <http://stat.lviv.ua>.
7. Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації. – Режим доступу : <http://www.loda.gov.ua>.

Моршнева І. Б. Современное состояние и перспективы социально-экономического развития сельскохозяйственных предприятий Львовской области.

Проведены оценка и анализ основных экономических показателей деятельности сельскохозяйственных предприятий Львовской области. Исследовано состояние показателей деятельности сельскохозяйственных предприятий, проанализированы экономические и социальные показатели развития аграрных предприятий.

Ключевые слова: рентабельность, социально-экономическое развитие, сельскохозяйственные предприятия.

Morshnyeva I. B. Current State and Prospects of Social and Economic Development of Lviv Region Agrarian Enterprises.

Key economic indicators of Lviv region agrarian enterprises are examined. The functioning conditions of agrarian enterprises are analyzed; economic and social indicators of agrarian enterprises' development are estimated.

Keywords: profitability, social and economic development, agrarian enterprises.

Надійшло 05.10.2011 р.